

»Mladi za napredek Maribora 2014«

31. srečanje

PRAVIČNIKI MED NARODI – MALO ZNANI VELIKANI

Zgodovina

Raziskovalna naloga

0E; q | kOE ž ÒÁZÒÖW# ÉOE RCEÁ OEÖW# OEÄMÜ# SOZÁ ÒÜOE/

T ^} q | kOE / OEŠROZÖOEÜT UPE

¥[|akU# ÁÜÖZ P UXÒÖCEÁKUÜOE ÔCEÁ OEÜÓUÜ

Maribor, februar 2014

ZAHVALA

Pri nastajanju naše raziskovalne naloge, nam je pomagalo veliko prijaznih ljudi, ki so nam s svojimi mnenji pripomogli k dopolnitvi naše naloge. Na tem mestu bi se še posebej zahvalili dr. Marjanu Tošu, ki nam je s svojimi odgovori, na naša vprašanja, pomagal bolje razumeti položaj in se tako še bolj seznaniti z dogodki v času druge svetovne vojne. Želimo se zahvaliti tudi Sinagogi Maribor, ki nas je prijazno sprejela že od samega začetka in nam pomagala pri zbiranju literature.

Zahvala gre tudi učiteljici likovne umetnosti in likovnemu krožku, ki so pripomogli k izdelavi razstave na obravnavano temo.

Zahvalili pa bi se tudi naši mentorici, ki nas je skozi našo raziskovalno nalogo podpirala in nas vodila skozi raziskovanje.

KAZALO

KAZALO	3
KAZALO SLIK	4
POVZETEK	5
1. UVOD	6
2. METODE DE LA	7
3. JUDJE NA SLOVENSKEM	7
4. ANTISEMITIZEM	8
4.1 Antisemitizem na Slovenskem	10
5. HOLOKAVST	11
5.1 Holokavst na Slovenskem	12
6. PRAVIČNIKI MED NARODI	13
7. SLOVENSKI PRAVIČNIKI MED NARODI	16
7.1 Uroš Žun	16
7.2 Andrej Tumpej	17
7.3 Zora Pičulin	18
7.4 Ivan Breskvar	19
7.5 Ljubica in Ivan Zupančič ter Olga Rajšek	19
7.6 Martina Levec Marković	20
7.7 Nepriзнani pravičniki slovenske narodnosti	20
8. INTERVIJU Z DR. MARJANOM TOŠEM	22
9. PRAVIČNIKI MED NARODI NA NAŠI ŠOLI	29
10. DRUŽBENA ODGOVORNOST	30
11. ZAKLJUČEK	31
12. LITERATURA IN VIRI	34
PRILOGE	36

KAZALO SLIK

Slika 1: Gibanje števila judovskega prebivalstva od njihove naselitve do holokavst.	36
Slika 2: Spomin na temne trenutke človeštva.....	36
Slika 3: Slovesnost ob razglasitvi Uroša Žuna kot pravičnika med narodi.	37
Slika 4: Andrej Tumpej. Slika 5:Matilda, Dona in Rahela Kalef.	37
Slika 6: Zora Pičulin.	38
Slika 7: Ivan Breskvar.....	38
Slika 8: Napis slovenskih pravičnikov na spominskem kamnu v parku.....	39
Slika 9: Grozote holokavsta.	40
Slika 10: Holokavst na stripovski način.....	40
Slika 11: Slovenski pravičniki – upanje Judom.	41
Slika 12: »Kdor je rešil eno življenje, je rešil cel svet.«	41
Slika 13: Prireditev ob odprtju razstave.	42
Slika 14: Nagovor učencev s strani avtorjev ob odprtju razstave.	42

POVZETEK

Antisemitizem ali sovraštvo do Judov je zaznamoval čas druge svetovne vojne, to je bil čas preganjanj, poniževanj, pobojev in uničenja. Pa vendar je v tako temačnem času svetila luč upanja, ki jo poosebljajo pravičniki med narodi. To so bili ljudje, ki so se kljub večinskim tokovom v Evropi in propadu moralnih vrednot med drugo svetovno vojno odločili žrtvovati svoje življenje ter življenje svojih bližnjih. Nesebično pomoč so ponudili osebam, ki jih niso poznali, zato smo jih poimenovali *velikani*. Ti posamezniki so v ospredje postavili človekoljubje in pogum. Tukaj je potrebno omeniti Slovence, ki so reševali Jude pred krutim preganjanjem in uničenjem, ti posamezniki so sledili svojim moralnim načelom in ne mišljenju večine.

1. UVOD

V filmu režiserja Stevena Spielberga, Schindlerjev seznam, smo se srečali z Oskarjem Schindlerjem, ki je bila pripravljena v času nacističnega genocida pomagati Judom. V filmu so bili predstavljeni Judje, ki so kljub krutosti holokavsta preživelih zaradi njegove požrtvovalnosti. Takrat smo pričeli razmišljati o tem, ali je mogoče tudi kakšen Slovenec, ki se je odločil pomagati.

Obstajali so ljudje, ki so začutili, da je Judom potrebno pomagati. Ko so rešitelji videli, kako ravnajo z Judi, so se odločili nasprotovati oblastem. Zavedali pa so se tudi posledic, ki jih lahko prinesejo njihova dejanja, a so kljub temu ostali zvesti sami sebi in svojim načelom.

Tudi na Slovenskem ozemlju lahko najdemo ljudi, ki so žrtvovali svoje življenje za nekoga drugega in s tem ogrozili svojo družino in sebe. Zavedali so se, da lahko na tak način izgubijo vse, kar imajo; ampak iskali in hoteli so pravico na svetu in da bi bili vsi ljudje enakopravni ter, da bi vsem pripadale enake pravice. Namen naloge je raziskati in bolje spoznati Slovence, ki so med drugo svetovno vojno žrtvovali svoje življenje in življenje svojih bližnjih, ker so videli trpljenje Judov. Cilj naloge je predstaviti slovenske pravičnike med narodi, kakšna so bila njihova dejanja in le-ta predstaviti v nalogi.

Za lažje raziskovanje smo si na začetku postavili dve hipotezi:

Hipoteza 1: predvidevamo, da vrstniki ne poznajo slovenskih pravičnikov.

Hipoteza 2: predpostavljamo tudi, da so slovenski pravičniki priznani med drugimi državami.

2. METODE DE LA

Pri našem delu smo uporabili različne znanstvene metode dela. Najprej smo se lotili **zbiranja literature**, poročil, prispevkov na konferencah, kar so nam posodili v Centru judovske kulturne dediščine, Sinagoga Maribor. Svoje raziskovanje smo podkrepili z informacijami iz slovenskih časnikov, kjer smo iskali zapise o slovenskih pravičnikih. V univerzitetni knjižnici smo na časopisnem oddelku **pregledali in analizirali članke ter objave** ob razglasitvah slovenskih pravičnikov v dveh slovenskih osrednjih časopisih, Večer in Delo.

Vir podatkov nam je bil tudi direktor dr. Marjan Toš iz Sinagoge Maribor, s katerim smo izvedli **strukturiran intervju**, v torek, 28. 1. 2014. Na intervju z njim smo se pripravili z vprašanji, saj sodi med zgodovinarje, ki se ukvarjajo z raziskovanjem slovenskih pravičnikov.

Učence tretjega vzgojno-izobraževalnega obdobja smo želeli osvestiti o tematiki s pomočjo **razstave** in tematsko obravnavanih razrednih ur, kjer so se z razredniki pogovorili o nestrpnosti, diskriminaciji in posledicah tega. V 9. a razredu smo pri uri glasbene umetnosti izvedli **nestrukturiran intervju** in jih povprašali o poznavanju pravičnikov med narodi. Njihovi odgovori so bili: borci za pravico, enakost med narodi, svoboda, mir. Šele ko smo jim namignili, da naj povežejo to z znanjem o 2. svetovni vojni, je eden izmed 19 učencev uspel ugotoviti. Razstavo smo pripravili s pomočjo slikovnega in pisnega gradiva, ki smo ga uporabili tudi pri pisanju raziskovalne naloge.

3. JUDJE NA SLOVENSKEM

Zaradi pomanjkanja materialnih ostankov danes ni znano, kdaj točno so se Judi naselili na Slovenskem. Kljub temu da so igrali pomembno vlogo pri oblikovanju podobe današnje Slovenije, pa se nikoli niso naselili v večjem številu. Čeprav so se v Sloveniji naselili že v pozni antiki, jih v prvih pisnih virih omenjajo šele v 9. in 10. stoletju. Judi so

se ukvarjali zlasti s trgovino in posojilnimi posli, zato so se pogosto selili med mesti in se zato uvrščajo med zelo mobilni sloj prebivalstva.¹

V srednjem veku je večina Judov živela v mestih, vendar so bili iz dejanskega življenja izločeni, kar pomeni, da niso imeli mestnih političnih pravic (niso imeli pravice do mestnih funkcij, plačevali so posebne davke mestnemu gospodu).² Cesar Maksimilijan I. jih je z odlokoma iz 15. stoletja celo izgnal iz dežel Koroške in Štajerske, 1515 pa še iz Kranjske. Kljub prepovedim naseljevanja na teh območjih pa so Judi še vedno poslovali s tamkajšnjim prebivalstvom.³

V slovenske dežele so se ponovno vrnil v 18. stoletju, največ pa se jih je naselilo v Prekmurju, v tisti slovenski pokrajini, ki je bila po nekajdnevni okupaciji Nemčije nato priključena k Madžarski. Leta 1921 bi naj v Sloveniji po statističnih podatkih živelo 860 Judov. Slovenski Judi so bili v gospodarski krogih vplivni, razpoznavni pa so bili tudi po kulturni ustvarjalnosti.

Judovska skupnost je bila uničena v zloglasnem holokavstu med drugo svetovno vojno. Tudi slovenski Judje so doživeli grozna preganjanja in uničenje v koncentracijskih taboriščih. Vojno so preživeli le redki, ki so se po večini vrnil v Slovenijo, ampak se niso več javno opredeljevali za Jude. Leta 2002 je bilo po podatkih Statističnega urada RS v Sloveniji 20 Judov in 99 pripadnikov judovske veroizpovedi. Živelo pa naj bi 300–500 ljudi judovskega porekla. Judovska skupnost ima sedež v Ljubljani.⁴

4. ANTISEMITIZEM

Pravi antisemitizem je bil deležen že v 11. stoletju, ko so meščani ropali judovske molilnice in šole in jim oropali veliko njihovega premoženja. Razlogov za sovraštvo pa je bilo več. Njihova vera se je močno razlikovala od krščanske in s tem tudi njihov način

¹Judi na Slovenskem. Pridobljeno na www.sinagogamaribor.si/slo/dediscina/judi-na-slovenskem/, 28. 11. 2013.

² dr. Boeta, Jelinčič K. Judje na Slovenskem od antike do danes. *Zgodovina v šoli*, št. 1–2, letnik XIX, Ljubljana 2010 (dalje Judje na Slovenskem), str. 16–27.

³ Judje na Slovenskem.

⁴Judi na Slovenskem. Pridobljeno na <http://www.sinagogamaribor.si/slo/dediscina/judi-na-slovenskem/>, 17. 12. 2013.

življenja. Niso jih marali zaradi trgovanja in barantanja ter posojanja denarja drugim. Judje pa so bili vse do konca 18. stoletja zaznamovani, saj so morali nositi posebne obleke. Pregarjali so jih tudi zato, ker so mislili, da so prav Judje ključni za poraz Nemčije v 1. svetovni vojni, saj so jim v tistih trenutkih obrnili hrbet.

Antisemitizem je vse do 19. stoletja temeljil na krščanski oz. muslimanski razlagi judovske vere. Poznamo pa tudi ekonomski antisemitizem, ki temelji na stereotipih o življenju in delu Judov. Rasni antisemitizem je začel veljati konec 19. stoletja in je oblika, kjer drug narod Jude označuje kot manjvreden narod.⁵

Hitler je imel pošastna prepričanja in ideje o večvrednosti svoje germanske rase. Želel je, da bi vladala svetu in bi s tem zgradili »nov svetovni narod«. Po njegovem mnenju so največjo težavo predstavljali Judje, ki bi naj bili škodljivi, ne samo za arijce, ampak za celotno človeštvo. Ko je Hitler postal kancler, je bilo jasno, da bo vse svoje grožnje spremenil v dejanja. Leta 1935 so bili sprejeti nürenberški zakoni, ki pa so jasno kazali da so Judje nezaželeni.

Povzemamo nekaj členov, s katerimi so postali neenakovredni in izgubili svoje državljanske pravice:

1. Poroke med Judi, Nemci in prebivalci drugih narodov niso bile dovoljene.
2. Judom v svojem gospodinjstvu ni bilo dovoljeno zaposliti Nemk, starih pod 45 leti.
3. Judom je bilo prepovedano izobešanje nemške zastave (glej prilogo 1).

O dogajanju v nemški državi so poročali tudi slovenski časniki. *Časnik Slovenec*⁶ je temu namenil celotno prvo stran. Pisali so o organizaciji zasedanja v Nürnbergu, predstavili so tri nove zakone, ki so bili »sprejeti brez glasovanja, kar z dvigovanjem rok in vzkliki«⁷. Poročajo tudi o tem, da proglašajo v Nemčiji živeče Jude za narodno manjšino, ki bo imela pravico do lastnega nacionalnega in kulturnega življenja. Sklepamo, da so s tem

⁵ Luthar, O., Pogačar, M., *Neznane sledi Judovstvo, antisemitizem in holokavst v slovenski zgodovini*, str. 6, 7, 8, Ministrstvo za zunanje zadeve, Birografika BORI d.o.o., Ljubljana, 2013 (dalje *Neznane sledi Judovstva*), str. 6–8.

⁶ *Slovenec*: političen list za slovenski narod (17.9.1935), letnik 58, številka 213a. URN:NBN:SI:DOC-0COX1W6E, pridobljeno na www.dlib.si, 17. 1. 2014.

⁷ Prav tam.

hoteli Nemci evropski javnosti prikriti resnične namene nacistične Nemčije, ki pa je dejansko želela dokončno izbrisati Jude. Kot zanimivost navajamo, da je časnik *Mariborer Zeitung*⁸ objavil manj podatkov o zasedanju kot pa časnik Slovenec. Sklepamo, da je časnik Slovenec želel Slovence seznaniti s političnim dogajanjem v Nemčiji, medtem ko je *Mariborer Zeitung* želel bistvene podatke prikriti.

4.1 *Antisemitizem na Slovenskem*

V 20. stoletju je bil slovenski antisemitizem pojav v okolju, ki pa ne predstavlja močnejše zgodovinske dediščine. V Sloveniji pa zgodovina holokavsta naj še sploh ne bi bila docela povedana. V Sloveniji je bilo podobno s stereotipi Judov kot v Evropi. Dejstvo pa je, da na našem ozemlju Judi niso bili nikoli stalno in številno naseljeni, zato tudi slovenski narod ne pozna in ni poznal Judov dovolj dobro, da bi jih obsojali in se soočali z njimi. Na slovenskem ozemlju se je antijudaizem močno krepil s protijudovskim razpoloženjem. Antisemitizem na Slovenskem ni nikoli prerasel v nasilno obračunavanje z Judi. Vseeno je slovenski narod Jude imel za tekmece na gospodarskem področju, saj so bili Judi na tem področju zelo uspešni. Vzrokov za sovraštvo Judov je bilo veliko, a poglobitni je bil, da so Jude imeli za oderuhe, saj naj bi služili z obrestmi. Predvsem na Štajerskem in v Prekmurju so jim najbolj zamerili gospodarski monopol. V Sloveniji se je pojavil tako imenovan stereotip, da na slovenskem ozemlju sploh ni bilo antisemitizma in da Slovenci niso antisemiti.⁹

⁸Mariborer Zeitung (17.9.1935), letnik 75, številka 210. URN:NBN:SI:doc-PV2PSSPU pridobljeno na www.dlib.si, 17. 1. 2014

⁹*Antisemitizem na Slovenskem*. Pridobljeno na www.sinagogamaribor.si/slo/dediscina/antisemitizem-na-slovenskem/, 17. 12. 2013.

5. HOLOKAVST

Beseda holokavst v grščini pomeni obred, kadar ljudje darujejo živali bogovom. Danes pa s to besedo označujemo morjenje Judov, Romov in Slovanov ter duševno in telesno prizadetih, ki jih je izvajala nacistična Nemčija med drugo svetovno vojno. Zaradi teoloških razlogov veliko Judov zato uporablja besedo ŠOA, saj holokavst oznanjuje antične grške poganske obrede.

Adolf Eichmann, ki je bil podrejen Adolfu Hitlerju in ki je bil vodja v nacistični varnostni službi SS¹⁰, je bil ključen za izvajanje holokavsta. Bil je tudi najodgovornejši za deportacijo vseh madžarskih in prekmurskih Judov. S tem, ko je Adolf Hitler javno sporočil svojo namero, da bi uničil Jude, 30. 1. 1939, je prišlo do izvajanja začetka »dokončne rešitve judovskega vprašanja«. To je pomenilo povod za poboj in pregon vseh Judov v Nemčiji in ostalih evropskih državah, ki jih je ravno Nemčija okupirala in so bila tako pod nadzorom nemškega rajha.¹¹

Prvotna ideja o izselitvi Judov na Madagaskar je zaradi razsežnosti druge svetovne vojne postala nemogoča. Zato so pričele nemške oblasti v Varšavi leta 1940 odpirati in ograjevati judovsko četrt z bodečo žico in zidovi, imenovano geto. Protijudovska kampanja se je nadaljevala, saj so z nacistično propagando vse državljane in ostale narode nagovarjali, da v Evropi ni prostora za Jude.

Tisti, ki so bili načrtovalci judovskih usmrtitev, so začeli iskati nove načine množičnega pobijanja Judov. Tako so množično začeli pobijati Jude s plinom zyklon B, ki so ga uporabljali pri dezinfekciji prostorov. Kasneje pa so trupla sežgali še v krematorijskih pečeh. »Po izračunih Raula Hilberga, /.../ je število judovskih žrtev glede na vzrok smrti naslednje: več kot 800.000 jih je umrlo v getih, 1.300.000 so jih pobili pripadniki Einsatzgruppen in pripadniki drugih koncentracijskih enot. 2.700.000 jih je umrlo v

¹⁰ SS je nacistična paravojaška organizacija, ki je bila ustanovljena pod vodstvom Hitlerja in jo je od leta 1925 imel kot svojo osebno stražo. Pripadniki SS so bili izšolani za popolnoma zveste in poslušne ter brezobzirne do nasprotnikov. Vodila je tudi vsa koncentracijska taborišča.

Neznane sledi Judovstva.

¹¹ Prav tam, str. 6.

uničevalnih taboriščih, 300.000 v ostalih koncentracijskih taboriščih, 1 milijon v samem Auschwitzu.¹²

5.1 *Holokavst na Slovenskem*

Pred drugo svetovno vojno je na območju današnje Slovenije živel zelo malo Judov. Na podlagi grafa (glej prilogo, slika 1) je razvidno, da je v Prekmurju leta 1890 živel okrog 1100 Judov, po madžarski okupaciji pa je število padlo na okoli 450. V preostalih delih Slovenije je leta 1890 živel okoli 300 Judov. Zanimivo je, da je leta 1941 na italijanskem okupacijskem območju število Judov naraslo na okoli 590.¹³ Sklepamo, da se je to zgodilo zaradi tega, ker je bil italijanski okupator najmilejši in jim odvzel najmanj pravic. To se je spremenilo že leta 1942, ko je zaradi rasne zakonodaje italijanski okupator judovske begunce in druge Jude s tujim državljanstvom interniral v Italijo, takrat je število Judov padlo na okoli 50.¹⁴

Čeprav je naša država majhna, lahko slovensko zgodovino holokavsta opišemo kot »mikrokozmos zgodovine«. Ko je bila Jugoslavija 6. aprila leta 1941 okupirana in tako razdeljena med Nemčijo, Italijo in Madžarsko, so nemški okupatorji zasedli slovensko Štajersko, slovensko Koroško, severni pas Dolenjske in Gorenjsko. Nemudoma so začeli izvajati nacistično rasno in raznarodovalno politiko, ki je bila najbolj izrazita prav v nacističnem delu Nemčije. Aretirali so vse Jude, ki so še ostali na tem območju. Spomladi leta 1944 pa se je začelo nacistično preganjanje tudi na Madžarskem. S tem so uničili prekmursko judovsko skupnost. Septembra leta 1943 se je prav tako začelo judovsko preganjanje na območju Italije, ki jo je zasegla nacistična Nemčija. Zardi tega genocida, ki se je zgodil med drugo svetovno vojno, pa se verjetno niti ne želijo vrniti v Slovenijo.¹⁵

¹² Dr. Verginella, M. Šo'ah. Množično uničenje Judovskega prebivalstva v Evropi. *Zgodovina v šoli*, št. 1-2, letnik XIX. Ljubljana 2010 (dalje Množično uničenje), str. 41-43.

¹³ Dr. Pančur, A. Zgodovina holokavsta na Slovenskem. *Zgodovina v šoli*, št. 1-2, letnik XIX. Ljubljana 2010 (dalje Zgodovina holokavsta), str. 32-37.

¹⁴ Zgodovina holokavsta na Slovenskem.

¹⁵ *Holokavst na Slovenskem*. Pridobljeno na <http://www.sinagogamaribor.si/slo/dediscina/holokavst-na-slovenskem/>, 5. 11. 2013.

6. PRAVIČNIKI MED NARODI

V času druge svetovne vojne je med popolnim moralnim propadom obstajala manjšina, ki je obdržala človeške vrednote. To so pravičniki med narodi. Ti ljudje so menili, da je preganjene Jude potrebno obvarovati in rešiti. V večini primerov so to počeli, ko so videli, kako so Judom odvzemali civilne in splošne pravice, ki pripadajo slehernemu človeku. Cena, ki so jo morali rešitelji plačati, je bila marsikdaj usodna. Nemci niso ubijali samo njih, temveč tudi njihove družine. Kdor se je odločil, da bo ščitil Jude, je stopil na pot ilegale in pogosto deloval proti sprejetim družbenim normam. Bili so izjemni ljudje in ti bi morali biti vsem za vzor. Med njimi so bili kristjani, muslimani, agnostiki¹⁶ in pripadniki vseh družbenih slojev. Vsi pa so povezani s človekoljubjem in pogumom, ki so ga izkazali s tem, da so se borili za moralna načela. To nas opominja, da lahko vsak od nas sodeluje pri dobrih delih.

Glavne oblike pomoči, ki so jih nudili pravičniki:

1. Skrivanje Judov v hišah ali na posestih rešiteljev

Rešitelji, ki so tvegali svoje življenje so poleg tega bremena prevzeli še skrb za svoje »goste«. Pogosto so Jude predstavili, kot da je šlo za Nejud, sorodnike ali posvojene otroke.

2. Zagotavljanje lažnih dokumentov in lažnih identitet

Da bi Judi dobili nejudovsko identiteto so potrebovali ponarejene dokumente. Poleg tega so potrebovali pomoč, da so se znašli v vsakdanjem življenju z novo identiteto. Včasih so se v ponarejevalce prelevili rešitelji, so pa obstajali tudi uslužbenci, ki so izdelovali oz. izdajali lažne dokumente.

¹⁶ Agnostiki – je pripadnik filozofske smeri, ki zanika možnost dokončnega spoznanja vsega, objektivnega sveta. Veliki slovar tujk. Cankarjeva založba. Ljubljana, 2002, str. 17.

3. Nudjenje pomoči Judom pri begu

Nekateri pravičniki so Judom pomagali pobegniti iz območja, ki je bilo za njih posebej nevarno, v manj nevarne kraje. Tihotapili so jih iz getov in zaporov ter jim pomagali čez mejo v nezasedene države oz. v države, kjer je bilo preganjanje manj hudo.

4. Reševanje otrok

Judovski starši so bili marsikdaj pred dilemo, kaj narediti z lastnimi otroki. Ali naj jih obdržijo pri sebi ali pa se ločijo od njih in jih zaupajo komu drugemu. V nekaterih primerih so otroke, ki so ostali sami, odpeljali v razmeroma varne samostane. Bili pa so tudi primeri, ko so se posamezniki odločili sprejeti otroka in ga po koncu vojne tudi posvojiti. V nekaterih državah, so tudi delovale t. i. »podzemne organizacije«, ki so našle domove za otroke in poskrbele za denar, hrano in zdravstveno oskrbo.

Kdo je lahko pravičnik med narodi

Odličje, ki se ga podeli pravičnikom, sestoji iz medalje in utemeljitve priznanja. Za pravičnika med narodi se lahko razglasi vsak, ki izpolnjuje te pogoje:

- da ni Jud,
- da je nudil pomoč in tvegjal svoje življenje, na podlagi t. i. rasnih zakonov,
- da ni dobil pri reševanju nobene materialne odškodnine ali kake druge vrste nagrade kot pogoj za rešitev,
- da se je rešitelj zavedal, da rešuje judovsko osebo, ki ji grozi izgon v koncentracijsko taborišče in nevarnost zaradi protijudovskih zakonov,
- da je rešitelj to počel na lastno pobudo in bil osebno vključen in osebno odgovoren pri rešilnem dejanju,
- da ni bil član sovražnih strank in ni sodeloval pri pregonu Judov ali prisvajanju njihovega imetja,

- upoštevajo se samo izjave prič, ki lahko same pričajo pri reševanje in seveda takrat starejše kot 12 let, izjemoma tudi 8.

Postopek za priznanje se vodi na pobudo rešene osebe ali očividcev. Pričevanje mora overoviti notar ali lokalna judovska občina. Zaželeno je priloženo pričevanje rešitelja. Odlok o priznanju izda komisija ustanovljena pri Yad Vashemu. Naslov pravičnika da pravico do postavitve posebne spominske plošče v Yad Vashemu.¹⁷

država, iz katere prihaja pravičnik	število pravičnikov med narodi	država, iz katere prihaja pravičnik	število pravičnikov med narodi
Albanija	69	Japonska	1
Armenija	21	Latvija	135
Avstrija	92	Litva	844
Belorusija	587	Luksemburg	1
Belgija	1635	Makedonija	10
Bosna	42	Moldavija	79
Brazilijska	2	Črna Gora	1
Čile	1	Nizozemska	5269
Kuba	1	Norveška	50
Kitajska	2	Poljska	6394
Hrvaška	109	Portugalska	2
Češka republika	109	Romunija	60
Danska	22	Rusija	186
Ekvador	1	Srbija	131
El Salvador	1	Slovaška	534
Estonija	3	Slovenija	7
Francija	3654	Španija	6
Gruzija	1	Švedska	10
Nemčija	525	Švica	45
Velika Britanija (z Škotsko)	19	Turčija	1
Grčija	315	Ukrajina	2441
Madžarska	806	ZDA	3
Italija	563	Vietnam	1

Tabela 1: Število pravičnikov med narodi po državah.¹⁸

¹⁷ Steiner Aviezer, M. Pravičniki med narodi. *Zgodovina v šoli*, št. 1–2, letnik XIX. Ljubljana 2010 (dalje Pravičniki med narodi), str. 2–4.

¹⁸ Seznam pravičnikov med narodi. Pridobljeno na www.yadvashem.org/yv/en/righteous/statistics.asp, dne 25. 1. 2014.

7. SLOVENSKI PRAVIČNIKI MED NARODI

V naslednjem poglavju bomo predstavili slovenske pravičnike med narodi, ki so že priznani in poimenovali tiste, ki so v postopku priznavanja.

IME PRAVIČNIKA	ROJSTVO IN SMRT	KRAJ ROJSTVA	IMENA REŠENIH JUDOV	DATUM RAZGLASITVE	KRAJ RAZGLASITVE
Andrej Tumpej	*1886	Lovrenc na Dravskem polju	Kalef Lidija Okrajsek Kalef Rahela in Matilda	18.1.2001	Dunaj, Avstrija
Uroš Žun	*1903	Radovljica	Nagler Offenbegertilla Wiesner Gisela Senft Zwick Fanni Teitelbaum Munves Paula Lewin Neumann Lilly	8. 3. 1978	Ljubljana, Slovenija
Zora Pičulin		Ljubljana	Gatenjo Šhaul	15. 7. 1975	Yad Vashem, Izrael
Ivan Breskvar	* 3. 4. 1905 † 7. 5. 1986	Ljubljana	Palgi Hary YairVedran Rosner Artur	6. 12. 1998	Dunaj, Avstrija
Ljubica in Ivan Zupančič	/	/	Stockhamer Dan	9. 12. 2002	Dunaj, Avstrija
Olga Rajšek			Stockhamer Dan	9. 12. 2002	Dunaj, Avstrija
Martina Levec Markovič	*1920		Josip in Benjamin Beherano Danilo Fogel	27. 3. 2000	

Tabela 2: Tabela priznanih slovenskih pravičnikov.¹⁹

7.1 Uroš Žun

Uroš Žun je bil pravnik, rojen leta 1903 v Radovljici. Med letoma 1938 in 1941 je služboval kot obmejni komisar v okolici Maribora.

Tik pred začetkom vojne je bil iz Beograda vsem obmejnimi postojankam poslan dekret, po katerem so strogo kaznovali vsakega obmejnega komisarja, ki bi dovolil prehod meje

¹⁹ Slovenski pravičnik med narodi. Pridobljeno na www.yadvashem.org/yv/en/righteous/statistics.asp, dne 25. 1. 2014.

beguncem, še posebej Judom. Ko je do njega prispela ta odločba, je na njegovi mizi že bilo pismo, ki je najavljalo prihod šestnajst judovskih deklet. Pismo je vsebovalo tudi prošnjo za pomoč.

Ko je zaslišal tihe glasove in nasmejana dekleta, ki so stala pred njim je malo okleval. Zavedal se je, da tvega svojo kariero in da na kocko postavlja varnost sebe in svoje družine zato da bi pomagal tem šestnajstim dekletom. Lahko bi jih poslal nazaj, vendar bi jih zagotovo zaprli. Tega mu vest ni dovolila. Požigosal je njihove prepustnice in jim omogočil prehod meje. Dekleta so ga hvaležno objela in odšla iz obmejne postojanke. Tam pa so obstale in niso vedele kam. Ko je Žun sprevidel, v kakšnem položaju so se znašla, se je odločil, da jih bo peljal do Maribora. Odpeljal jih je k Marku Rosnerju, mariborskemu industrialcu in Judu . On jih je povezal z judovsko občino v Zagrebu, ki mu je obljubila, da bodo poslali nekoga po dekleta.

Uroš Žun je vedel, da ga čaka težka kazen, zato je skupaj z družino pobegnil. Nekaj časa so bili v Zagrebu, potem so odšli v Bosno, kjer so se pod težkimi pogoji skrivali do konca vojne. Iz Bosne so odšli v Italijo, od tam pa v Ljubljano, kjer je delal kot učitelj.

Dekleta je dokončno rešil Joško Indig, skupaj s skupino kakšnih petdesetih otrok. Uspelo mu jih je pripeljati Švico, vmes pa so tudi stanovali pri škofu Rožmanu. Šestnajst deklet ni nikoli pozabilo na njihovega komisarja. Svoje izjave so poslale Yad Vashemu in tako je 8. 3. 1986 Uroš Žun postal pravičnik.²⁰

7. 2 *Andrej Tumpej*

Andrej Tumpej je bil rojen leta 1886 v Lovrencu na Dravskem polju. Od leta 1929 pa je župnikoval v župniji Sv. Cirila in Metoda v Beogradu. Ko so Beograd zasedli Nemci, so tam nemudoma začeli uveljavljati protijudovske zakone. Nekaj Judov se je preselilo v Albanijo in Dalmacijo, večina pa jih je ostala v Beogradu. Ena izmed mnogih je bila tudi gospa Antonija Kalef, ki je bila po rodu Slovenka in je ostala sama s svojima dvema hčerkama, saj je bil njen mož iz bolnišnice odpeljan naravnost v plinsko celico. Stari sta

²⁰Vsako leto eno ime – Reševanje Judov 1938–1941 in slovenski pravičnik Uroš Žun. Univerzitetna knjižnica Maribor, 26. januar 2011.

Steiner Aviezer, M. Pravičniki med narod - Slovenci. Zgodovina v šoli, št. 1-2, letnik XIX. Ljubljana 2010 (dalje Pravičniki med narodi - Slovenci), str. 5–15.

bili devet in enajst let. Gospa je za pomoč prosila župnika Tumpeja in ta je privolil, da jim bo pomagal. Dal jim je hrane in jim priskrbel ponarejene osebne dokumente. Priimek so jim spremenili v Ograjenšek. Mama je ohranila ime Antonija, Mathildo je preimenoval v Lidijo, Rahela pa je bila od takrat naprej Breda. To jim je kasneje omogočalo mirno življenje v Beogradu. Gospa Rahela Kalef je v znak hvaležnosti obdržala ime Breda in postala primadona beograjske opere. Na njeno pobudo je bil Tumpej, 18. 1. 2001, razglašen za pravičnika med narodi.²¹

7. 3 *Zora Pičulin*

Zora Pičulin je bila poklicna varuška v Ljubljani. Povabljena je bila k bogati družini Gatenjo v Skopje, da bi negovala malega Šaula, ki je bil rojen leta 1941. Po uvedbi policijske ure se je govorilo, da bodo Bolgari postopoma vse Jude poslali v internacijo. Začeli pa bi naj z aretacijami bogatih judovskih družin. Družina Gatenjo je bila na vrsti med prvimi, čisto po naključju pa je takrat Šaul zbolel za angino in vnetjem ušes in so ga morali odpeljati v bolnišnico. Ko je Zora izvedela, da so njegovo družino aretirali, je vedela, da mora poskrbeti za svojega varovanca. Kljub visoki vročini ga je ponoči pretihotapila iz bolnišnice in z njim pobegnila iz Skopja. Od takrat sta se veliko selila. Šaul se je na varuško močno navezal in jo začel klicati mama. Zora se je vrnila v Ljubljano z željo, da bi ga posvojila, vendar so se kasneje pojavili dečkovi sorodniki, ki so ga želeli posvojiti. Dobili so skrbništvo, vendar so Zoro povabili, da ostane z njimi. 15. 7. 1975 je bila Zora Pičulin priznana za pravičnico med narodi.²²

²¹Vsako leto eno ime – Pregarjanje Judov na območju okupirane Jugoslavije 1941–1945 (Slovenija, Srbija) in slovenski pravičnik Andrej Tumpej. Univerzitetna knjižnica Maribor, 26. januar 2012.

Pravičniki med narodi – Slovenci.

²² Pravičniki med narodi – Slovenci.

7. 4 *Ivan Breskvar*

Ivan Breskvar, tekstilni inženir iz Ljubljane, je leta 1931 na povabilo lokalne tovarne Svila prispel v Varaždin. Tam se je spoprijateljil z Milanom Blassom, ki je bil Jud iz Slovenije. Milanovi sorodnici sta imeli dva otroka, starega štiri leta in dojenčka. Oblasti so ju preganjale, ampak materinska ljubezen je bila premočna in svojima otrokoma nista privoščili smrti. Dali sta ju Milanu v oskrbo, ker sta vedeli, da ju vidita zadnjič. Milan ni znal najbolje z otroki, zato je za pomoč poprosil prijatelja Ivana. Ta se je ponudil, da bo otroka na svojem kolesu odpeljal k sorodnikom Milanove služkinje, kjer bosta na varnem. Potovali so ponoči. Otroka sta pri družini Kumrič srečno živela, saj je imela družina veliko otrok, posebej pa sta se razumela z Miciko. Po vojni sta se otroka vrnila k Milanu Blassu, ki se je medtem poročil. Tako je za otroka poslej skrbela njegova žena. Ivan Breskvar, Iva in Tomo Kumrič so bili 06. 12. 1998 razglašeni za pravičnike med narodi.²³

7. 5 *Ljubica in Ivan Župančič ter Olga Rajšek*

Stockhamer Dan je imel devet let, ko je ostal sam. Njegov oče je leta 1941 padel v nemško ujetništvo, mama pa je ostala sama z dvema otrokoma. Preselila se je k svojemu očetu v Pakrac. Njena mlajša hčerka je bolehalo za otroško paralizo, ki je njen oče ni uspel ozdraviti, zato je umrla. Dana je izguba močno prizadela, nihče pa si ni predstavljal, da se nočna mora šele začneja. Kaj kmalu po tem dogodku, so vse pakraške Jude odpeljali v ujetništvo, tudi Dana in njegovo mamo, dedka so pustili, saj je kot ugledni zdravnik služil državi. Ker si je mama obupno želela, da bi svojega sina rešila iz taborišča, ji je pri tem pomagala ženska, preko katere ji je oče pošiljal nekaj dodatne hrane. Ker se je sin krčevito upiral, da ne bo odšel brez svoje mame, mu je ta razložila, da ne moreta pobegniti skupaj. Dan je tako odšel s tujo žensko. Ker je veliko ljudi, ki so skrbeli zanj, bilo aretiranih, je na koncu skupaj s svojim dedkom odšel k dedkovim prijateljem, ki so ju toplo sprejeli. Zakonca Župančič sta se zavedala, da veliko tvegata

²³ Prav tam.

ampak nista jima mogla odreči pomoči. Ko je Danov oče izvedel, da je Dan pri Župančičevih, je želel, da se otrok vrne k sorodnikom. Odšel je k Olgi Rajšek, Ljubica Župančič pa ga je vsak mesec obiskovala. Dan se je leta 1966 z ženo Leo preselil v Chicago, zakonca Župančič pa sta ju vsako leto do smrti obiskovala. Ljubica in Ivan Župančič ter Olga Rajšek so bili leta 2002 razglašeni za pravičnike med narodi.²⁴

7. 6 *Martina Levec Marković*

Josip in Benjamin Beherano ter Danilo Fogel so bili člani odporniškega gibanja in so se uspeli izogniti aretaciji. Na seznamu, ki so ga dobili, kam se lahko obrnejo po pomoč, je bila tudi Slovenka Martina Levec. Ta jim je na podstrešju ponudila zatočišče. Prav v tistem času pa so v hiši prebivali tudi štirje nemški oficirji. Eden od oficirjev, ki je bil zaljubljen v Martino, se je nekega dne prej vrnil iz službe in jih našel v hiši. Martina se je izgovorila, da so to električar in njegova pomočnika. Po tem neljubem dogodku so Josip, Benjamin in Danilo pri njej ostali še več kot mesec dni.

Nekega popoldneva so Martino obiskali ustaši in gestapovci, saj so sumili, da je Martina ena izmed teh, ki so na svojem domu skrivali begunce. Pod pretvezo, da jo je strah, je k vratom poslala zaljubljenega oficirja in ta jih je gladko odpravil, rekoč, da tukaj živijo samo nemški ljudje. Na predlog Josipa in Benjamina Beherano ter Daniela Fogla je bila Martina Levec Marković razglašena za pravičnico med narodi.²⁵

7. 7 *Nepriзнani pravičniki slovenske narodnosti*

Med našim raziskovanjem smo naleteli na imena rešiteljev, ki še niso priznani kot pravičniki med narodi. To so Andrej Vendramin, Ludvik Cigüt, Aleksander Žilavec in bratje Fartelji. Tudi oni so bili med tistimi, ki so med vojno tvegali svoje življenje da so rešili Jude pred transportom v taborišča.

²⁴ Pravičniki med narodi – Slovenci.

²⁵ Prav tam.

O njih smo tudi povprašali dr. Toša, ki nam je razložil, da so reševali Jude v Pomurju in da postopek za njihovo priznanje teče. Omenil nam je Frana Pačuha in Cirila Kotnika, jugoslovanskega ambasadorja iz Rima, za katera je predlog že pripravljen. Predlog je pripravljen tudi za tri osebe iz Prekmurja, ki so prav tako pomagali Judom. Ker pa zadeva še ni vložena pred Yad Vashem, ni spregovoril o imenih na glas. To so ljudje, ki jih zdaj ne najdemo na seznamu Yad Vashema, pa vendar so nekemu nesebično rešili življenje.²⁶

²⁶Pravičniki med narodi – Slovenci.
Intervju z dr. Marjanom Tošem.

8. INTERVIJU Z DR. MARJANOM TOŠEM

1. Kaj vas je pripeljalo do tega, da ste kot zgodovinar pričeli raziskovati o zgodovini Judov in pravičnikih med narodi?

Zgodovina Judov me je pritegnila že v času mojega študija, ko sem se veliko ukvarjal s problematiko žrtev vojne, med leti 1941 in 1945, iz tega sem tudi diplomiral in magistriral. Specialno pa sem se posvetil študiju judovskih žrtev vojne. Najprej na globalni ravni, potem pa tudi lokalno za območje današnje Slovenije s posebnim poudarkom na usodi prekmurskih Judov, ki so bili številčno najmočnejša judovska skupnost pred aprilsko okupacijo leta 1941, ko jih je na območji Prekmurja živelo 460. Tematika je izjemno kompleksna, široka. Znotraj proučevanja tragedije holokavsta, velikega genocida, proučevanja žrtev druge svetovne vojne nasploh. Vendarle pa smo v tej tragediji imeli tudi ljudi, ki so se postavili na stran teh trpečih, ubogih, preganjanih

ljudi. To so bili pravičniki med narodi, kot so jih imenovali po letu 1945, ko jih je muzej YadVashem v Jeruzalemu tudi uradno razglasil kot ljudi, ki so tvegali svoja življenja, pomagali reševati Jude širom po Evropi. Prišli so tudi do našega prostora in tudi med Slovenci razglasili pravičnike.

2. Kaj vam to raziskovanje pomeni?

Raziskovanje mi pomeni en velik izziv, hkrati pa zadovoljstvo, ko prideš do določenega rezultata. Raziskovanje navsezadnje širi raven znanja, širi obzorja o problematiki holokavsta in zlasti raziskovanje pravičnikov med narodi. Njihovih usod, dejanj, je pa seveda tisto poglavje, ki vendarle tudi raziskovalcu vliva določen optimizem in na nek način sili k razmišljanju, da je kljub vojni in tragediji obstajalo veliko človeškosti oz. humanosti.

3. Ali je to tema, ki je med ljudmi splošno znana?

To je tema, ki je med ljudmi slabo znana, slabo je poznana tudi v delu zgodovinske stroke, zaradi tega, ker se o tej temi dolgo časa sploh ni govorilo. Še posebej ta tema ni poznana med Slovenci, kjer tudi sicer tematika judovskih žrtev ni poznana, ker smo o njej začeli relativno govoriti pozno. Slovenija je šele 6 let vključena tudi v obeleževanje spominskega dne na žrtve holokavsta, 27. januarja, ki je bil razglašen v generalni skupščini OZN kot mednarodni dan. To je najverjetneje tudi posledica zgodovinskega dejstva, da smo vedno imeli relativno skromne judovske skupnosti. In tudi posledica, da so po vojni bili redki slovenski Judi, ki so preživeli holokavst. Jaz se spomnim v času mojega študija, ko o tem nismo slišali dobesedno nič, zato je toliko bolj pomembno, da se v zadnjem času tematika vključuje v učne programe, da se o holokavstu, tej tragediji javno govori in mene zelo veseli, da se vedno več mladih — tako kot ste se vi osnovnošolci, srednješolci, študentje odloča za ta vprašanja in raziskovanje te teme. Vsako leto

nastane tudi nekaj seminarских nalog, diplomskih nalog, celo magisteriji na to tematiko in to je seveda pohvale vredno. Če pa bi šli vprašat čisto takole na ulico ljudi, kdo so to pravičniki, pa vam skoraj upam garantirati, da ne bi dobili niti odgovora. Ljudje tega ne bi vedeli, mogoče tudi zato, ker so naši mediji o tem premalo obširno pisali. Mi se v zadnjem času trudimo, da bi tudi strokovno obdelali to tematiko in zdajle smo že predstavili tretjo pravičnico, Zoro Pičulin. O tem bo objavljen tudi prispevek v osebni zborniku. Jaz verjamem, da bomo tudi na ta način pripomogli k temu, da bo javnost bolje poznala to temo, vesel pa sem tudi vaše odločitve, bil sem celo presenečen, da ste se odločili za to temo, da skozi raziskavo o pravičnikih opozorite na vendarle eno bolj človeško plat dogajanja dogodkov med drugo svetovno vojno. To je nadvse hvale vredna odločitev, ki jo pozdravljam in seveda čestitam tudi vam in vaši profesorici, ki vas v tem usmerja, vas vodi in vesel bom, če boste naredili dobro delo, v kar ne dvomim in mogoče bomo tudi te izsledke uporabili za kakšne naše nadaljnje poglobljene raziskave.

4. Je tudi med drugimi zgodovinarji toliko zanimanja za to temo?

Jaz mislim, da je tudi nekaj mladih zgodovinarjev, ki se te tematike lotevajo, jo poznajo. Mi imamo v Jeruzalemu tudi eno odlično poznavalko, to je Miriam Steiner Aviezer, z njo tudi naš javni sklad dobro sodeluje. Gospa Miriam pozna vse zgodbe pravičnikov iz Slovenije in nekdanje Jugoslavije. Hvale vredno je tudi to, da v posameznih izobraževalnih ustanovah, ne samo v Sloveniji, temveč tudi v drugih delih nekdanje skupne domovine Jugoslavije obstaja nekaj resnih pristopov v proučevanju tega poglavja in tudi kolegi iz občine Zemun so objavili novo publikacijo, v katero so uvrstili pravičnike in druge študije, ki nastajajo v drugih delih. Je kar nekaj tega raziskovanja in nastajajo zanimiva in dobra dela.

5. Pri raziskovanju smo zasledili, da se na seznamu pravičnikov med drugimi državami pojavijo osebe slovenske narodnosti. Zasledila sva Martino Levec Marković, Olgo Rajšek Neuman ter Ivo in Toma Kumrič. Nam lahko poveste nekaj o njih?

Torej, to so osebe, ki so tudi na seznamih pravičnikov, o katerih pišejo kolegi iz sosednje Hrvaške in tudi Srbije. Vsi so bili izjemno požrtvovalni, vsi so opravili plemenita dela, zato sploh ni pomembno, ali so slovenski pravičniki, hrvaški ali srbski, vsi so bili pravičniki, vsi so bili humanisti, vsi so bili dobri ljudje. Pomagali so reševati Jude, tako ali drugače. Če bi se v vsako zgodbo poglobili, bi bilo to najverjetneje preobsežno. V glavnem, pokazali so veliko humanosti in človeškosti in zaradi tega jim velja zahvala, tako kot zahvala tudi recimo Zori Pičulin, Andreju Tumpeju pa Urošu Žunu. Kot so bili ljudje pred desetimi leti, ko nihče ni vedel skoraj nič, je prav tudi, da ste me vprašali o njih. Imamo še tudi Franja Pačuha, za katerega Srbi govorijo, da je pravičnik, imamo tudi predlog za Cirila Kotnika, jugoslovanskega ambasadorja iz Rima, ki naj bi bil razglašen za pravičnika, predlog je že narejen, narejen je predlog tudi za tri ljudi iz Prekmurja, ki so prav tako pomagali Judom. Zadeva še ni vložena, zato ne moremo govoriti o imenih na glas, pa vendarle po dolgih, dolgih letih preučevanja Judov v Prekmurju smo prišli do

podatka, da so se tudi tam našli ljudje, ki so prekmurskim Judom pomagali kot pravičniki in tega smo lahko samo veseli.

6. *Zanima pa nas še tudi nekaj o tistih, ki niso še niso priznani, to pa so Andrej Vendramin, Ludvik Cigüt, Aleksander Žilavec in bratje Fartelj?*

Ja to so ljudje, o katerih sem vam malo prej povedal, to so bili ljudje v Prekmurju, ki so tvegali, ko so se lotili skrivanja Judov. Namreč te aretacije v Prekmurju aprila 1944 so bile pripravljene zelo obsežno in so madžarske oblasti v kontekstu pričevanja madžarskih Judov seveda najprej zaprle, aretirale Jude v Prekmurju in jih surovo odpeljale v Čakovec, od tam naprej v Kanižo in Auschwitz Birkenau. Pa vendarle so se našli nekateri na tem prekmurskem podeželju, omenjene osebe, ki so nekaj Judov skrile, res da malo, pa vendarle tudi to je bil prispevek, ki je potem po vojni cca. 465 Judov preživel. Učitelj Vendramin ima izjemno vlogo za tako imenovano italijansko območje. Tam je deloval, kajti tudi v italijanskih taboriščih oz. italijanskih mestih so bili Judje internirani, zaprti. Predvsem je treba omeniti, da

so ti ljudje, tudi učitelj Vendramin in drugi uspeli rešiti mlade ljudi, tudi otroke, tako, da je tudi ta njihov prispevek še toliko večji.

7. *Ali ste se že kdaj srečali z rešiteljem oz. reševanci osebno ali z njihovimi sorodniki ter ali je v tem trenutno možen dostop do katerega od njih?*

Torej, kar nekaj ljudi, ki so živi, po zaslugi pravičnikov živi. Jaz osebno sem spoznal obe sestri Kalef iz Beograda, ki ju je rešil oče Andrej Tumpej, slovenski duhovnik. Gospe tega dejanja ne moreta nikoli pozabiti, saj bi brez njega bili pogubljeni, tako kot so bili skoraj vsi Judje v Srbiji. Izjemno lepo se ga spominjata, pripovedujeta z enim posebnim spoštovanjem. To sta tudi sicer gospe, ki sta v življenju veliko dosegli. Ena je bila primadona Beograjske opere in to je poseben občutek, ko se lahko pogovarjaš s takšnimi ljudmi. Dostopna pa seveda postajajo vsa pričevanja. Žal nisem imel sreče, da bi spoznal same rešitelje, saj so prej umrli. Spoznal sem tudi nekaj deklet, ki jih je v Mariboru rešil policijski komisar Uroš Žun. Dekleta so potem naredile tudi kariero v svojem življenju, v

Izraelu. Pogovarjal sem se tudi z mnogimi dijakinjami Uroša Žuna, potem po letu 1945, ko je poučeval kot profesor. Ocenile so ga kot izjemno dobrosrčnega, poštenega, plemenitega človeka, tako da k vsemu temu, kar je bilo ugotovljeno iz arhivov, je to le še podkrepilo moje prepričanje in oceno, da so to bili resnično plemeniti, humani in veliki ljudje.

8. Ali nama lahko zaupate zgodbo, ki se vas je v vašem raziskovanju najbolj dotaknila?

Torej meni se je v mojem raziskovanju najbolj v srce zasidrila zgodba Zore Pičulin, primorske Slovenke, rojene v Solkanu, ki je po fašizaciji Italije prišla v Ljubljano, kjer je pred drugo svetovno vojno delala kot varuška, medicinska sestra, že pred okupacijo pa je odšla na poziv oglasa judovske družine Gatenjo iz Skopja v glavno mesto nekdanje jugoslovanske republike Makedonije, kjer je bila varuška malemu Šaulu Gatenju. Po njeni zaslugi je deček preživel drugo svetovno vojno. Oba njegova starša sta bila v velikih deportacijah, marca 1943 odpeljana v Treblinko, kjer so, kot veste, bili uničeni vsi makedonski Judje, nekaj manj kot 8000. Zgodba, zelo na kratko, je

presunljiva, tako zelo, da bi mogoče celo terjala filmski scenarij. Zora Pičulin je na tega malega Šaula pazila doma. Med temi aretacijami leta 1943 je Šaul zbolel, imel je težave z vnetim ušesom, veliko je jokal in pristal v bolnišnici. Ker je Zora na nek način slutila, kaj se dogaja in čisto slučajno dobila tudi informacijo, da bodo Bolgari Nemcem predali vse Jude v Makedoniji oz. Skopju, je kljub veliki nevarnosti čisto slučajno uspela tega dečka preobleči in v večernem času pretihotapiti iz bolniške sobe. Izven bolnišnice je potem bežala s tem otrokom, ki si ga je stisnila močno k sebi, saj je močno jokal, saj je bil še vedno bolan. Z njim se je zatekla na pokopališče, v eno kapelico in skupaj z njim prebedela noč, ga grela, da se ne bi še dodatno prehladil in čisto slučajno slišala pogovor dveh delavcev na pokopališču, ki sta se pogovarjala, kako so tega dne, 11. Marca, odpeljali vse Jude v Treblinko in da bodo tiste, ki še jih niso dobili seveda zagotovo poiskali in pomorili. Ker je bil mali Šaul seveda na spisku, je Zora zaslutila, da ga bodo zagotovo iskali, zato je seveda kmalu po tem, ko se je zdanilo, iz pokopališča zbežala na deželo, v planine in tam je prišla do samostana Letnice. To je bil katoliški samostan, sicer redkost v pravoslavni Makedoniji, tam je naletela

na dobre nune oz. tudi na menihe in je seveda dosegla, da so ji nune pomagale. Z malim Šaulom sta dejansko vojno preživela. V samostanu so jima pomagali s hrano in tudi s čim drugim. Poleg Šaula je rešila in skrbela za še nekaj judovskih otrok v tem samostanu. Po končani vojni je odšla v Skopje, kjer ni bilo nikogar več od Šaulovih bližnjih. Našli so se pa daljni sorodniki, družina Biti. Ti so potem skrbeli na nek način za tega dečka, ki pa vendarle ni hotel zapustiti svoje "mame" Zore, tako jo je tudi klical. Nekako tudi ni hotel iti z novo družino v Izrael. Želel je, da gre Zora z njim, vendar se Zora za to ni odločila. Prišlo je do bolečega slovesa. Šaul je šel z dobrimi ljudmi, z novo družino Biti v Izrael, Zora se je vrnila v Ljubljano, kjer je delala kot medicinska sestra v vojaški bolnici Mladika. Šaul je medtem odraščal, se šolal, postal je profesor matematike na gimnaziji in leta 1975 je bil potrjen njegov predlog v YadVashemu, da se njegova "mama", Zora Pičulin, razglasi za pravičnico med narodi. Takrat je Zora odšla v Izrael, k njemu. Bila sta nerazdružljiva, držala sta se za roke. Dobila je posebno priznanje, plaketo za pravičnico med narodi. V spominskem parku v Yad Vashemu je posadila tudi svoje drevo, ki še danes lepo raste. V tem parku ima tudi svoj spomenik. Nekaj dni je bila s Šaulom,

potem pa se je vrnila nazaj. Živel je v Ljubljani, vse do leta 1998, ko je umrla. Pokopana je na pokopališču v Žalah. Kot posebnost pa naj povem, da je Šaul vsako leto od leta 1975 prihajal k njej, nazadnje še tako rekoč tik pred smrtjo, ko je bila že precej zdelana zaradi bolezni. On je za njo na nek način še dodatno skrbel, ji pisal, v glavnem, bila je njegova "mama". Še danes se spominja svoje mame in mislim, da gre za eno zgodbo, ki bi si resnično zaslužila filmsko upodobitev.

9. Ali hranite kakšne zapise od rešiteljev oz. reševancev?

Mi imamo v našem arhivu kar nekaj teh pričevanj. Imamo skorajda kompletno dokumentacijo od Andreja Tumpeja. Dobili smo jo od njegovega pranečaka. Imamo tudi slikovno gradivo o sestrah Kalef, kar nekaj gradiva imamo tudi o Urošu Žunu. Tudi o Zori Pičulin smo pridobili nekaj gradiva, pa čeprav je to težko, to skrbno varujemo, je pa vsa ta dokumentacija v arhivu YadVashema, vedno na voljo in digitalizirana, tako da je javno dostopna in ni več nobena skrivnost. Je pa res, da je se nekatero ime naših pravičnikov pojavi hkrati tudi pod pravičniki drugih narodov, na primer Zora Pičulin je tudi priznana kot

makedonska pravičnica, Yad Vahemu pa
je vpisana pod slovensko pravičnico.
Tako, da so te stvari urejene.

9. PRAVIČNIKI MED NARODI NA NAŠI ŠOLI

Odločili smo se, da bomo na šoli pripravili razstavo, s katero bomo našim vrstnikom in učiteljem predstavili pravičnike med narodi in jim s tem poskušali približati dejanja posameznikov, ki so s svojimi požrtvovalnimi dejanji spremenili življenje Judom, ki so prečkali slovensko ozemlje in se tako vpisali v zgodovino.

Razstavo smo odprli v petek, 7. 2. 2014, s kratko predstavitvijo teme. Na otvoritev so bili vabljeni vsi učenci in učitelji šole. Po ogledu razstave so se z razredniki pogovorili o holokavstu in o posameznikih, ki se niso strinjali z idejami večine ter so hoteli preprečiti krivico, ki se je godila Judom.

Kot učenci 9. a razreda, kjer smo izvedli tudi motivacijo pri uri glasbene umetnosti, smo razredno uro vodili kar sami. Izvedli smo skupinski intervju z namenom, da ugotovimo, kaj novega so izvedeli z ogledom razstave. Zato smo tako kot pri uri glasbene umetnosti, učencem na tablo zapisali pojem PRAVIČNIKI MED NARODI in jih pozvali, naj povedo, na kaj jih asociira. Nekaj njihovih odgovorov: nesebičnost, pomoč, spoštovanje, sprejemanje.

Z razstavo smo tematiko, ki je po besedah dr. Toša nepoznana, približali vsem, ki se bodo sprehajali po hodnikih naše šole. Naše vrstnike pa smo še podrobneje seznanili z izjemnimi dejanji posameznikov.

10. DRUŽBENA ODGOVORNOST

Če je katera tema primerna, da jo povežemo z družbeno odgovornostjo, je to antisemitizem in reševanje Judov. Koliko pravic, ki si jih zasluži vsak človek, je bilo takrat kršenih in koliko trpljenja povzročenega. In to je tisto, kar nas mora opominjati danes. Vsak človek na svetu se mora zavedati, kakšno trpljenje je bilo v tistem času povzročeno. Saj je to edini način, da lahko zagotovimo, da se kaj takega ne bi zgodilo še v prihodnosti. Rečemo lahko, da je preganjanje Judov zabrisalo mejo med normalnim in norim in le redki so ravnali humano. To so bili redki posamezniki, ki so se zaradi občutka, da je nekaj narobe, odločili pomagati Judom. Z njihovim etičnim ravnanjem so tvegali svoje življenje in življenje svojih družin. Sledili so višjim ciljem, zagotavljali pravico na svetu, kar je odgovornost vsakega človeka.

Vsi ljudje na tem svetu smo enaki, ne glede na to, kakšne rase smo, spoštovati moramo eden drugega in se zavedati, da je življenje prekratko, da bi se sovražili. Spoštovanje in ljubezen sta tisti vrednoti, ki lahko preprečita nadaljnje vojne. Biti moramo dobrega srca in se odločiti živeti pravično, tako da ne bi nikoli škodili drugim. Predvsem bi moralo biti to vodilo vsem svetovnim voditeljem, ki v imenu ljudstva vodijo države, kajti njihova naloga je, da naše želje in pravice zagovarjajo v svetu, na katerega mi osebno nimamo vpliva. Seveda pa je odgovornost vsakega polnoletnega državljana, da se na volitvah odloča samostojno, kajti mora se zavedati, da človek, ki ga voli, lahko kasneje tudi posredno spremeni njegovo življenje.

Tudi naša naloga in razstava vplivata na družbo in na naše vrstnike, saj s tem želimo ozavestiti mlade in jih opomniti, kakšna preteklost je za nami in kaj lahko naredimo za boljši jutri. Četudi s tem ne bomo ozavestili celotnega človeštva, bo tudi to pripomoglo k temu, da se bodo naši vrstniki zavedali, kako pomembni so bili pravičniki, saj tudi, če so rešili samo enega Juda, so rešili cel svet. In če bomo mi nadaljevali z ozaveščanjem ljudi na različne načine, kot so razstave... jih bomo lahko opominjali na to, kako so se počutili Judje in ostale manjvredne rase v času druge svetovne vojne, kajti le tako bomo lahko spremenili pogled na svet.

Samo z upoštevanjem vseh teh vrednot bomo lahko svet spremenili na boljše, pa četudi bomo prispevali nekaj majhnega. Tudi pravičniki, ki so rešili samo enega Juda, so rešili cel svet, saj so s tem pokazali, da je človekove pravice treba spoštovati in ne glede na to, da so se Judje razlikovali od njih, so jim bili pripravljene pomagati.

11. ZAKLJUČEK

Skozi naše raziskovanje smo ugotovili, da se je tudi v krutem obdobju, v času druge svetovne vojne, našlo veliko ljudi, ki so Judom in ostalim ljudem, ki so bežali pred smrtjo, pomagali in jih danes imenujemo pravičniki med narodi. To so bili ljudje, ki so iskali pravico na svetu, saj so se zavedali, da je treba vse ljudi obravnavati enako. Ljudi s tako miselnostjo je bilo tudi v Sloveniji nekaj. Uradno je priznanih sedem pravičnikov, med našim raziskovanjem pa smo zasledili tudi nekaj rešiteljev, ki pa še niso priznani pri Yad Vashemu. Vsi ljudje, ki so pridobili častni naziv pravičnika med narodi, za svoja pogumna dejanja med drugo svetovno vojno, so danes zapisani na spominskih tablah v Yad Vashemu. To je spominski muzej v Izraelu, današnji domovini Judov, ki podarja rešiteljem naziv pravičnika med narodi. To pa je največje priznanje, ki ga lahko rešitelj prejme za svojo solidarnost in brezpogojno pomoč žrtvam holokavsta med drugo svetovno vojno. Holokavst oz. iztrebljanje judovske rase je bil eno najtemnejših obdobjev zgodovine človeštva. Grozote, ki so jih izvajali nacisti pod vodstvom Hitlerja, so prinesle številne smrtne žrtve in s tem mnogo trpljenja že tako redko preživelim ljudem. Zavedati se moramo, da Judov niso samo pobijali. Preden so jih poslali v plinske celice in posledično v smrt, so jih najprej izolirali od drugih ljudi – jih premestili v gete, odpeljali v koncentracijska taborišča, jim odvzeli vso lastnino in jih do konca izkoristili kot delovno silo. Z njimi so ravnali nečloveško in na njih v taboriščih opravljali različne poskuse. To nam samo dokazuje, da so jih imeli za veliko manj kot pa samo drugorazredno vrsto ljudi. Ker želimo opozoriti na pravičnike med narodi, smo zato del naloge namenili tudi njim.

Naša predvidevanja, da vrstniki ne poznajo slovenskih pravičnikov, so bila utemeljena. Na tem mestu lahko potrdimo prvo hipotezo naše naloge. To smo

ugotovili z izvajanjem motivacije pri pouku. Učence smo spraševali o tem, kaj jim pade na misel, ko slišijo besedno zvezo pravičniki med narodi. Idej ni bilo veliko, a tiste, ki so vendarle bile, so se večinoma nanašale na pravico in mir. Naše ugotovitve je potrdil še g. Marjan Toš, ki nam je skozi intervjuvanje povedal, da so ti ljudje, ki so iskali pravico, zelo slabo poznani. To želimo danes spremeniti, saj nam je cilj ozavestiti prebivalce Slovenije o dogajanju med časom druge svetovne vojne in o ljudeh, ki so nekaterim spremenili življenja. Upamo, da se bo to v naslednjih nekaj letih spremenilo, saj je prav, da poznamo tiste heroje, ki so v preteklosti s svojimi dobrimi in veličastnimi dejanji tudi v tistih temnih, z grozo prežetih časih razsvetljevali trpeče ljudi.

Slovenski pravičniki niso delovali samo na slovenskem področju, zato so priznani tudi kot pravičniki v drugih državah. Nekaj takšnih smo med raziskovanjem zasledili tudi mi in jih kasneje vključili v našo raziskovalno nalogo. Med drugimi so to bile tudi Martina Levec Marković, Zora Pičulin, Olga Rajšek Neuman ... Ker pa menimo, da je najbolj pomembno to, kar so pravičniki naredili in ne to, od kod so prihajali in kakšna je bila njihova narodnost, se zavedamo, da sezname, na katerih so zapisani pravičniki v Yad Vashemu, nimajo večjega pomena. To nam je potrdil tudi g. Marjan Toš, ki nam je povedal, da je lahko en pravičnik priznan pod več državami. Čeprav se sedem pravičnikov sprva sliši malo, je to glede na število Judov na slovenskem in velikost naše države veliko. Poudariti želimo, da ne glede na to, kakšne narodnosti so bili pravičniki, so imeli vsi enak cilj in to je bil, pomagati Judom in jih rešiti te temačne usode, ki jih je čakala. Rešitelji so bili tisti, ki so Judom vlivali upanje s svojimi pozitivnimi dejanji. Zato smo mnenja, da bi morali biti pravičniki danes veliko bolje poznani. Že z naslovom smo hoteli opozoriti na to, da si želimo, da bi v prihodnosti pravičnike obravnavali tako kot si zaslužijo, kot velikane, ki so še danes na žalost premalo poznani.

S pripravljeno razstavo na naši šoli upamo, da nam je uspelo osvestiti naše vrstnike in učitelje o tej tematiki.

In verjetno najbolj pomembna stvar pri naši nalogi je, da preteklost ohranjamo živo. Kajti preteklosti ne moremo spremeniti, lahko pa je opomin vsem ljudem, da se grozote iz druge svetovne vojne ne bi nikdar več ponovile. To pa nam lahko uspe le

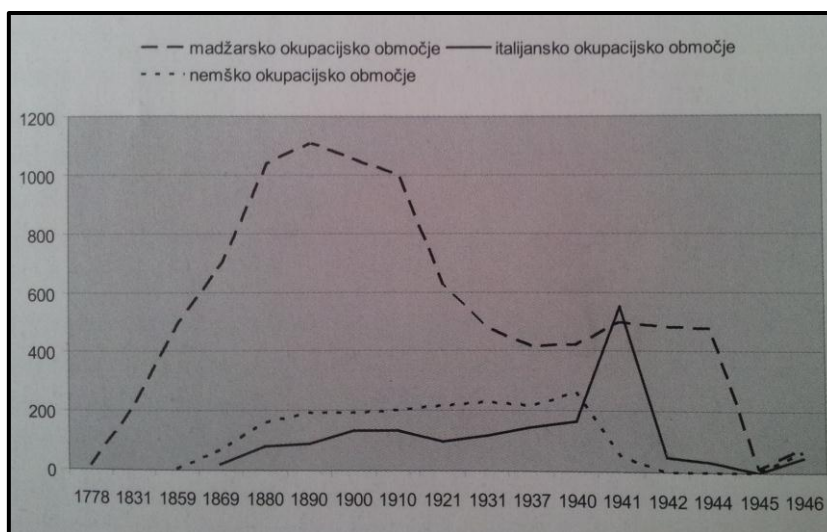
tako, da se ljudje začnejo zavedati, da bi nova vojna v takem obsegu, kakršnakoli bi že bila prinesla trpljenje, predvsem nam, ljudem.

12. LITERATURA IN VIRI

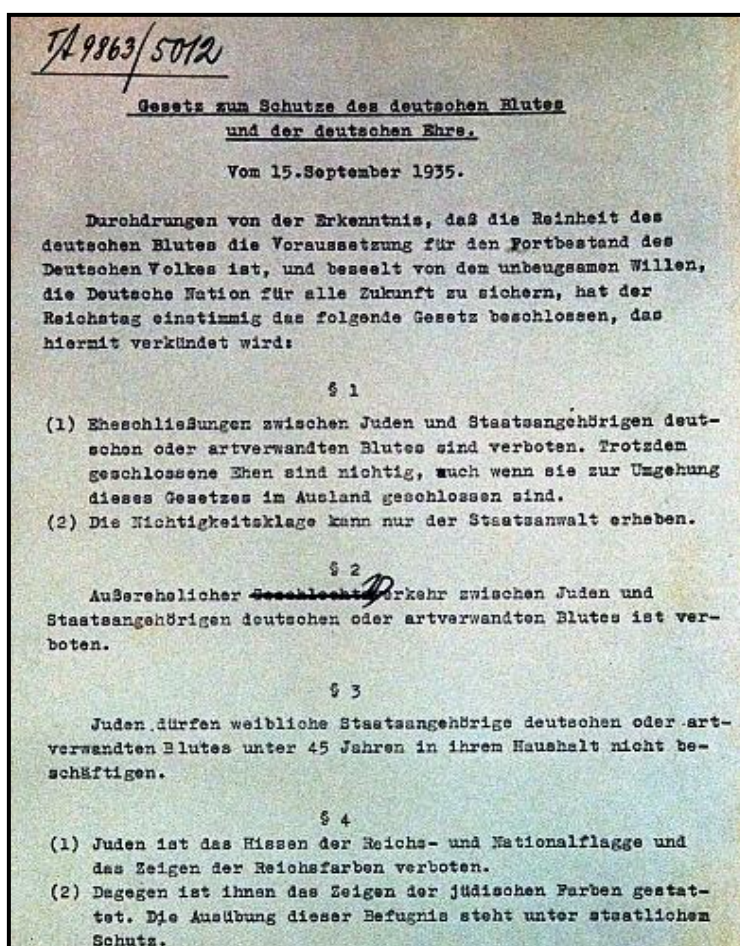
- Boeta, Jelinčič K. Judje na Slovenskem od antike do danes. *Zgodovina v šoli*. Št. 1–2, letnik XIX. Ljubljana, 2010.
- *Holokavst na Slovenskem*. Pridobljeno na www.sinagogamaribor.si/slo/dediscina/holokavst-na-slovenskem/, 05. 11. 2013.
- *Judi na Slovenskem*. Pridobljeno na www.sinagogamaribor.si/slo/dediscina/judi-na-slovenskem/, 17.12.2013.
- *Judi na Slovenskem*. Pridobljeno na www.sinagogamaribor.si/slo/dediscina/judi-na-slovenskem/, 28. 11. 2013.
- Luthar, O. in Pogačar, M. Neznane sledi Judovstvo, antisemitizem in holokavst v slovenski zgodovini. Ministrstvo za zunanje zadeve, Birografika BORI d.o.o., Ljubljana, 2013.
- Mariborer Zeitung (17. 9. 1935), letnik 75, številka 210. URN:NBN:SI:doc-PV2PSSPU, pridobljeno na www.dlib.si, 17. 1. 2014.
- Pančur, A. Zgodovina holokavsta na Slovenskem. *Zgodovina v šol*. Št. 1–2, letnik XIX. Ljubljana 2010.
- *Seznam pravičnikov med narodi*. Pridobljeno na www.yadvashem.org/yv/en/righteous/statistics.asp, dne 25. 1. 2014.
- Slikovno gradivo je pridobljeno na uradni strani Yad Vashema, na <http://db.yadvashem.org/righteous/>.
- Slovenec: političen list za slovenski narod (17.09.1935), letnik 58, številka 213a. URN:NBN:SI:DOC-0COX1W6E, pridobljeno na www.dlib.si, 17. 1. 2014.
- Steiner Aviezer, M. Pravičniki med narod - Slovenci. *Zgodovina v šoli*. št. 1–2, letnik XIX. Ljubljana, 2010.
- Steiner Aviezer, M. Pravičniki med narodi. *Zgodovina v šoli*. Št. 1–2, letnik XIX. Ljubljana 2010.
- Veliki slovar tujk. Cankarjeva založba. Ljubljana, 2002.
- Verginella, M. Šo'ah. Množično uničenje Judovskega prebivalstva v Evropi. *Zgodovina v šoli*, št. 1–2, letnik XIX. Ljubljana 2010.

- Vsako leto eno ime – Neznani slovenski pravičniki iz Prekmurja in Primorske. Univerzitetna knjižnica Maribor, 24. januar 2013.
- Vsako leto eno ime – Preganjanje Judov na območju okupirane Jugoslavije 1941–1945 (Slovenija, Srbija) in slovenski pravičnik Andrej Tumpej. Univerzitetna knjižnica Maribor, 26. januar 2012.
- Vsako leto eno ime– Reševanje Judov 1938–1941 in slovenski pravičnik Uroš Žun. Univerzitetna knjižnica Maribor, 26. januar 2011.

PRILOGE

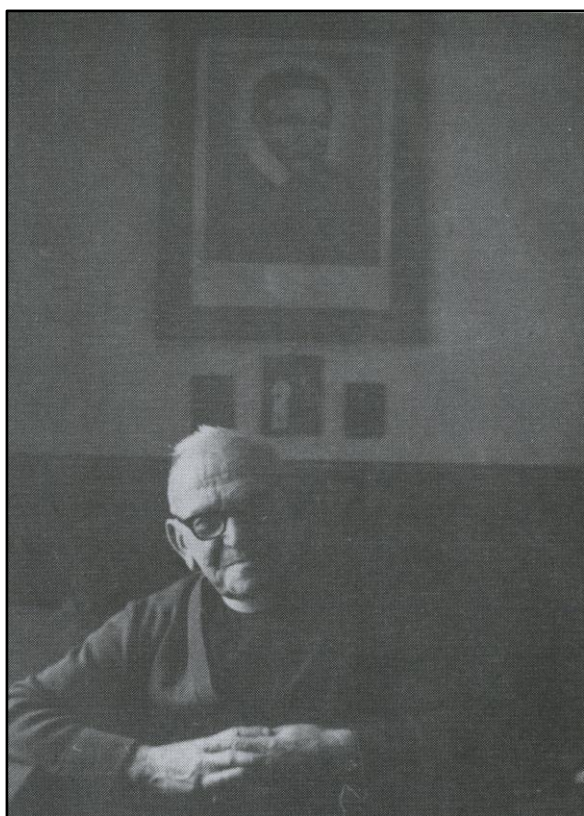
Slika 1: Gibanje števila judovskega prebivalstva od njihove naselitve do holokavsta. Zgodovina holokavsta, str. 34.

Slika 2: Spomin na temne trenutke človeštva. <http://www.rtvsllo.si/svet/spomin-na-temne-trenutke-clovestva/82461>, pridobljeno 17. 1. 2014.

Slika 3: Slovesnost ob razglasitvi Uroša Žuna kot pravičnika med narodi.

Slika 4: Andrej Tumpej.

Slika 5: Matilda, Dona in Rahela Kalef.

Slika 6: Zora Pičulin.

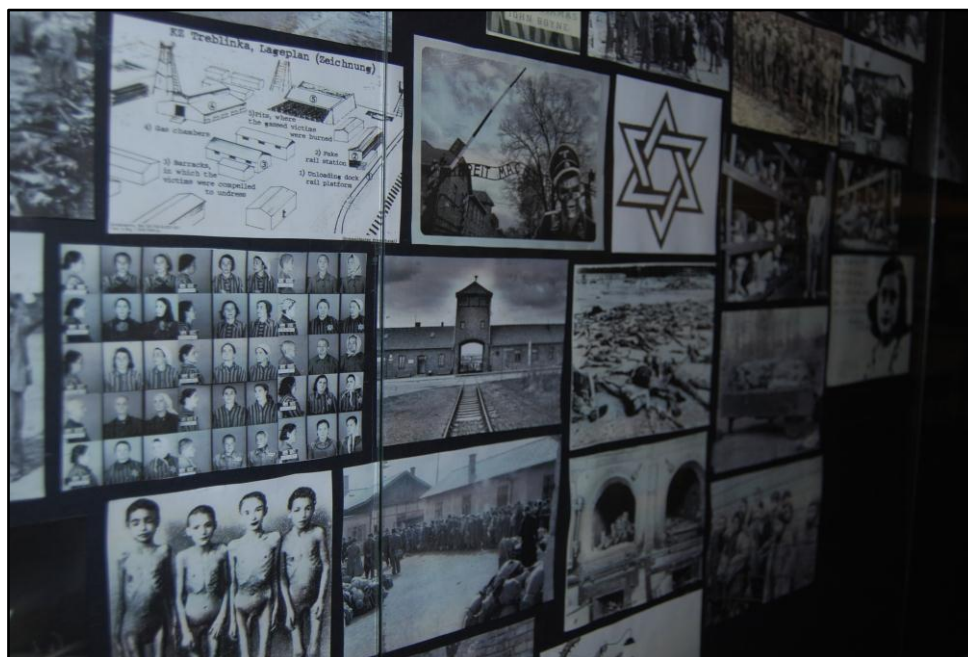

Slika 7: Ivan Breskvar.

Slika 8: Napis slovenskih pravičnikov na spominskem kamnu v parku.

UTRINKI ODPRTJA RAZSTAVE

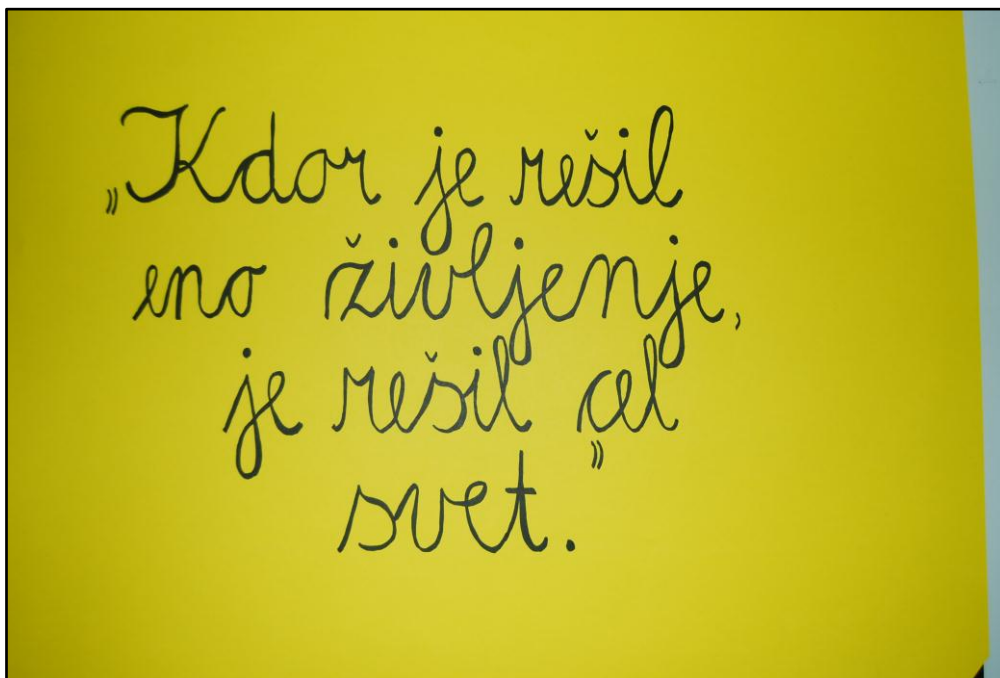
Slika 9: Grozote holokavsta.

Slika 10: Holokavst na stripovski način.

Slika 11: Slovenski pravičniki – upanje Judom.

Slika 12: »Kdor je rešil eno življenje, je rešil cel svet.«

Slika 13: Prireditev ob odprtju razstave.

Slika 14: Nagovor učencev s strani avtorjev ob odprtju razstave.